

บทที่ 6

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

6.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “การค้าชายแดนไทย-ลาวและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ชายแดน บริเวณช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี” ตามวัตถุประสงค์ 3 ด้าน เพื่อศึกษาลักษณะการค้าชายแดนและภูมิทัศน์ชายแดน เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการการค้าชายแดน และเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางกายภาพบริเวณชายแดนช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี มีสาระสำคัญดังนี้

6.1.1 ลักษณะการค้าชายแดนและภูมิทัศน์ชายแดน โดยลักษณะการค้าชายแดนพบว่ามี 2 ลักษณะ คือ การค้าระหว่างประเทศและการค้าท้องถิ่นหรือตลาดการค้าชายแดนช่องเม็ก สำหรับการการค้าระหว่างประเทศเป็นการค้าที่มีสินค้านำเข้า-ส่งออก และสินค้าผ่านแดน ผ่านด่านศุลกากรช่องเม็กเพื่อทำพิธีการศุลกากร เป็นการค้าที่มีมูลค่าการค้าสูงที่สุด ผู้ประกอบการค้าทำการค้าผ่านระบบศุลกากร ด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ ทำให้เกิดความสะดวกสบายกับผู้ประกอบการ ส่วนการค้าท้องถิ่น ซึ่งก็คือที่บริเวณตลาดการค้าชายแดน ระหว่างผู้ซื้อผู้ขายตามหน้าด่านชายแดน เป็นการค้าที่มีมูลค่าไม่สูงเท่าการค้าระหว่างประเทศ ส่วนใหญ่เป็นการซื้อขายสินค้าเล็กๆ น้อยๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น สินค้าอุปโภคบริโภค เสื้อผ้า ของป่า สินค้าเกษตร ฯลฯ ซึ่งการพัฒนาด้านชายแดนช่องเม็กและการยกระดับให้เป็นด่านสากลเป็นผลดีกับการค้าระหว่างประเทศ เพราะทำให้การขนส่งสินค้าสะดวกรวดเร็ว เนื่องจากมีระบบตรวจสอบที่ดี ใช้เวลาไม่นาน ส่วนการค้าในท้องถิ่นกลับส่งผลกระทบ เพราะระเบียบปฏิบัติของการเดินทางผ่านเข้าออกที่ด่านตรวจคนเข้าเมืองมีกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดมากขึ้น รวมถึงห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ได้มาเปิดดำเนินกิจการในท้องถิ่นที่ส่งผลกระทบต่อการค้าในท้องถิ่น เมื่อพิจารณาถึงความหลากหลายของสินค้าที่ตลาดการค้าชายแดนช่องเม็กยังน้อยเมื่อเทียบกับสินค้าที่ตลาดชายแดนแห่งอื่น เช่น มุกดาหาร นครพนม และแม่สาย อีกทั้งกำลังซื้อของคนในท้องถิ่นที่มีไม่มากพอเมื่อเทียบกับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวที่ลาวได้ แขวงจำปาสัก ด้วยสินค้าที่ตลาดการค้าชายแดนช่องเม็กไม่เป็นที่ดึงดูดใจกับนักท่องเที่ยวให้ซื้อสินค้า เพราะสินค้าที่วางขายเป็นสินค้าทั่วไป ไม่มีลักษณะเฉพาะและความหลากหลาย จึงทำให้ไม่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาที่ด่านชายแดนช่องเม็กส่วนใหญ่เดินทางข้ามไปซื้อสินค้าที่ตลาดวังเต่า สปป.ลาว ที่มีของป่า สินค้าจากจีน ร้านค้าปลอดภาษี

ในด้านลักษณะภูมิทัศน์ชายแดนช่องเม็ก มีภูมิทัศน์ชายแดน 2 ประเภท คือ 1) ภูมิทัศน์กายภาพ ด้านการใช้ที่ดิน ได้แก่ ป่าไม้ การเกษตร ชุมชน แหล่งน้ำ และพื้นที่อื่นๆ ซึ่งทำให้เห็นลักษณะของภูมิทัศน์ชายแดนด้านกายภาพ โดยมีพื้นที่ป่าไม้มากที่สุด อยู่บริเวณเส้นเขตแดนระหว่างประเทศ รองลงมาเป็นพื้นที่เกษตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำนา สำหรับพื้นที่ชุมชน กระจุกตัวอยู่ตามเส้นทางคมนาคมและบริเวณหน้าด่านชายแดน ส่วนแหล่งน้ำ มีอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิรินธร ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่มีขนาดใหญ่ที่สุด และพื้นที่อื่นๆ มีพื้นที่น้อยที่สุด เป็นพื้นที่โล่ง และไม่มีการใช้ประโยชน์ที่ดิน และ 2) ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน พื้นที่การค้า และเส้นทางคมนาคม และสิ่งอำนวยความสะดวก โดยการใช้พื้นที่ของเมืองชายแดน ในการก่อสร้างอาคารราชการ อาคารพาณิชย์ การปรับปรุงเส้นทางคมนาคม และสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ การใช้พื้นที่บริเวณด่านชายแดนเป็นพื้นที่ทางการค้า และการวางผังเมืองเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทั้งภูมิทัศน์กายภาพและภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังกล่าวจึงสะท้อนลักษณะภูมิทัศน์บริเวณชายแดนช่องเม็กได้ดี

6.1.2 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการค้าชายแดนช่องเม็ก โดยพบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลเรียงจากมากไปน้อย คือ ปัจจัยทางด้านกายภาพ ปัจจัยทางด้านสังคม ปัจจัยทางการเมืองและนโยบาย และปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ แต่เมื่อพิจารณาในปัจจัยย่อยแต่ละด้านพบว่า ความต้องการสินค้าของประชาชนจากทั้งสองฝั่งประเทศ มีอิทธิพลมากที่สุด รองลงมาเป็นภาษาที่ใช้สื่อสาร ลักษณะภูมิประเทศมีความเหมาะสม และทรัพยากรทางธรรมชาติทั้งสองฝั่งประเทศมีความแตกต่างกัน ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ต่างมีอิทธิพลที่ทำให้เกิดการค้าชายแดน โดยปัจจัยทางด้านกายภาพเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลมากที่สุด โดยเฉพาะลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ราบ มีพื้นที่รองรับการพัฒนาพื้นที่การค้าและเส้นทางคมนาคมทางบกที่ทำให้ง่ายต่อการติดต่อค้าขายระหว่างประเทศ ทรัพยากรทางธรรมชาติทั้งสองฝั่งประเทศมีความแตกต่างกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างกัน เกิดเป็นการค้าชายแดนขึ้น ส่วนปัจจัยในด้านสังคม การเมืองและนโยบาย และเศรษฐกิจ ต่างก็มีอิทธิพลและความสำคัญที่ทำให้เกิดการค้าชายแดนเช่นกัน แต่มีความสำคัญรองลงมา และในด้านปัญหา และอุปสรรคของการค้าชายแดนพบว่า เกิดจากนโยบายของภาครัฐ ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการค้าทั้งปัญหาการค้าระหว่างประเทศ และปัญหาเกี่ยวกับการค้าท้องถิ่นหรือตลาดนัดชายแดนช่องเม็ก และปัญหาการบริหารจัดการพื้นที่ชายแดน ได้แก่ ปัญหาการพัฒนาด่านชายแดนกับวิถีตลาดชายแดนช่องเม็ก และปัญหาตลาดการค้าชายแดนช่องเม็ก ปัญหาการค้าระหว่างประเทศเป็นปัญหาที่ไม่ได้กระทบต่อผู้ประกอบการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมากนัก เห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของมูลค่าการค้าระหว่างประเทศทุกปี เนื่องจากนโยบายของรัฐบาลช่วยส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ ส่วนปัญหาตลาดการค้าชายแดนช่องเม็กเป็นปัญหาที่ยืดเยื้อมานานตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงจุดผ่านแดน

ถาวรช่องเม็กเป็นด่านสากล โดยพบผู้ซื้อสินค้ามีจำนวนลดลง ทำให้การค้าชายสินค้าลดลง ส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการค้าท้องถิ่นที่ไม่มีรายได้และขาดทุนจากการค้าขาย

6.1.3 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ชายแดน แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์กายภาพ คือ การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน และ 2) การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ ด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม พบว่าในช่วงแรก ภูมิทัศน์กายภาพบริเวณชายแดนช่องเม็กเป็นพื้นที่ป่าไม้ โดยเฉพาะบริเวณแนวเขตแดนระหว่างประเทศทั้งฝั่งไทยและสปป.ลาว ด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม ปรากฏที่ทำการด่านพรมแดนเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวขนาดเล็ก บ้านพักเจ้าหน้าที่เป็นบ้านไม้สองชั้น และที่อยู่อาศัยของประชาชนเป็นบ้านไม้ชั้นเดียว พื้นที่การค้าเป็นแคร์ที่วางขายของแบบชั่วคราวบริเวณหน้าด่านพรมแดน และถนนเป็นดินลูกรังสองช่องทางจราจร ในช่วงที่สอง ภูมิทัศน์กายภาพด้านประเทศไทยพบการใช้ที่ดินประเภทพื้นที่ป่าไม้มากที่สุด แต่มีบางส่วนเปลี่ยนแปลงไปเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ชุมชน และการค้า โดยเฉพาะบริเวณหน้าด่านชายแดน ด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนช่องเม็กพบร้านค้าถาวรและที่อยู่อาศัยของประชาชนมากขึ้น ส่วนอาคารที่ทำการด่านชายแดนและถนนไปที่เชื่อมต่อไปยังสปป.ลาวยังมีสภาพเดิม ในขณะที่ฝั่ง สปป.ลาว ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก และในระยะสุดท้าย ภูมิทัศน์ทางกายภาพยังพบการใช้ที่ดินที่เป็นพื้นที่ป่าไม้มากที่สุด แต่มีบางส่วนเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เพราะมีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ส่วนภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงมากตามการขยายตัวทางการค้าและการวางผังเมืองรวมช่องเม็ก ปรากฏสิ่งปลูกสร้างใหม่จำนวนมาก เช่น อาคารศุลกากร อาคารตรวจคนเข้าเมือง ถนนลาดยางสี่ช่องจราจร อาคารที่อยู่อาศัยของเจ้าหน้าที่ และอาคารพาณิชย์ของผู้ประกอบการค้า รวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ที่จอดรถ ช่องทางรถผ่านเข้า-ออก ระหว่างประเทศ และเครื่องบริการเงินอัตโนมัติ สำหรับพื้นที่ชายแดนด้านสปป.ลาวพบการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายกัน คือ อาคารที่ทำการศุลกากรหลังใหม่ และอาคารตรวจคนเข้าเมืองหลังใหม่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ชายแดนทั้งสองประเภททำให้เห็นลักษณะพื้นที่ชายแดนที่เป็นลักษณะเฉพาะของเมืองชายแดนและมีความแตกต่างจากพื้นที่อื่น

6.2 อภิปรายผลการศึกษา

การอภิปรายผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ลักษณะการค้าชายแดน ปัจจัยปัญหา และอุปสรรคที่ทำให้เกิดการค้าชายแดน และลักษณะภูมิทัศน์และการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ชายแดน

6.2.1 การค้าชายแดนช่องเม็กในส่วนของการค้าระหว่างประเทศเป็นการค้าขนาดใหญ่ มีระบบการคมนาคมขนส่งที่เป็นเส้นทางบกทำให้การนำเข้าและส่งออกสินค้าเป็นไปด้วยความ

สะดวกรวดเร็ว อีกทั้งการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศจากนโยบายของภาครัฐในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นทำให้การค้าขยายตัว และสร้างรายได้มูลค่ามหาศาลเข้าสู่ประเทศ ส่วนการค้าท้องถิ่นหรือตลาดการค้าชายแดนยังเป็นการค้าขนาดเล็ก สินค้าส่วนใหญ่เป็นพวกเครื่องอุปโภคบริโภคของป่า สินค้าไม่มีความแตกต่างหลากหลาย ทำให้การค้าไม่ขยายตัวเท่าที่ควร และการที่ช่องเม็กอยู่ห่างจากเมืองขนาดใหญ่ ที่มีประชากรในเมืองมาก ก็จะทำให้มีโอกาสในการค้าขายเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของวารการ อารีรัตนกุล (2544) ที่ด้านชายแดนห้วยโก๋น จังหวัดน่าน อยู่ไกลจากเมืองขนาดใหญ่ ทำให้การค้าไม่ขยายตัวมาก และคนในชุมชนมีน้อย ทั้งนี้การชบเซาของตลาดการค้าชายแดนช่องเม็กส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายของภาครัฐในตัวจังหวัดอุบลราชธานีที่มุ่งส่งเสริมการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ มีบริษัทนำเที่ยวจัดการท่องเที่ยวนำคนไทยจำนวนมากเข้าไปเที่ยวที่ลาวได้ แขวงจำปาสัก แต่ละเลยการค้าในท้องถิ่นที่ไม่มีรายได้จากนโยบายดังกล่าวเลย ดังนั้นภาครัฐควรหันมาใช้ประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวที่นำคนไทยข้ามไปลาวได้ให้กระจายการซื้อสินค้าที่ตลาดการค้าชายแดนช่องเม็กมากขึ้น โดยการปรับปรุงสินค้า การบริการ และร้านอาหารให้มีความหลากหลาย ตามความต้องการของนักท่องเที่ยว เพื่อดึงดูดลูกค้าที่เดินทางไปท่องเที่ยวยังลาวได้ให้แวะพักเพื่อซื้อสินค้าที่ตลาดการค้าชายแดนช่องเม็ก นอกจากนี้ควรสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นเพิ่มขึ้น เช่น ห้องน้ำที่สะอาด ที่พักทานอาหาร ที่จอดรถ ร้านกาแฟ เป็นต้น

ข้อเสียเปรียบทางการค้าของชายแดนช่องเม็ก คือ คนที่เดินทางมาที่ชายแดนช่องเม็กเกือบทั้งหมดจะข้ามด่านไปซื้อของที่ฝั่งลาว เพราะมีร้านค้าปลอดภาษี เป็นสินค้าที่คนไทยต้องการ ดังนั้นถ้าจะให้ช่องเม็กมีการเติบโตมากขึ้น ทางภาครัฐต้องคำนึงถึงความต้องการของลูกค้าคนไทยที่ทางฝั่งลาวสามารถสร้างแรงจูงใจให้คนไทยเดินทางข้ามไปซื้อสินค้าที่นั่น เพราะฉะนั้นทางการไทยน่าจะมึนโยบายให้ตั้งร้านค้าปลอดภาษีที่ฝั่งไทย เพื่อดึงดูดลูกค้าคนไทยและนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวที่ด้านชายแดนช่องเม็กมากขึ้น จากปัญหาทางการค้าที่มีการวางแผนผิดพลาด โดยเฉพาะการวางแผนเมือง โดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมของที่ตั้งทางการค้า เมื่อการวางแผนไม่เป็นไปตามที่คาดการณ์ไว้ ทางภาครัฐพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ยังไม่สามารถแก้ไขได้ ทั้งนี้การวางแผนการตลาดที่ช่องเม็กส่วนใหญ่เป็นทางราชการที่เข้ามาวางแผนและดำเนินการ เช่น การสร้างศูนย์การค้าโอท็อป แต่ไม่ได้พิจารณาความต้องการของผู้ซื้อและโอกาสในการขายสินค้าของผู้ประกอบการค้าท้องถิ่น การวางแผนจากภาครัฐฝ่ายเดียวโดยขาดการมีส่วนร่วมของผู้ค้าในพื้นที่จึงไม่สามารถแก้ปัญหาตลาดการค้าที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้

เมื่อเปรียบเทียบการค้าและบริการระหว่างตลาดการค้าชายแดนช่องเม็กกับตลาดชายแดนแม่สาย ที่สืบพงษ์ พงษ์สวัสดิ์ (2546) ได้ศึกษาไว้ พบว่าตลาดชายแดนแม่สายมีสินค้าหลากหลายประเภทมากกว่า ได้แก่ อัญมณีและหินมีค่า สินค้าเกษตรแปรรูป เช่น เมล็ดทานตะวัน

และถั่วต่างๆ เครื่องประดับ เทปคาสเซต ซีดีเพลงและภาพยนตร์ อุปกรณ์ไฟฟ้า เช่น เครื่องเล่นเทป วิทยุ เสื้อผ้า สิ่งทอ แวนตา ตู๊กตา ร่ม กระเป๋า รองเท้า ไม้แกะสลัก และเครื่องใช้โบราณ อุปกรณ์ตกแต่ง ปลา ผลไม้ ยาและเครื่องมือการแพทย์ ฯลฯ จะเห็นว่าตลาดชายแดนแม่สายมีสินค้าและบริการที่หลากหลายประเภทมากกว่าเมื่อเทียบกับตลาดการค้าชายแดนช่องเม็ก นอกจากนี้ลักษณะสินค้าของแม่สายมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวร่วมกัน คือ เป็นสินค้านำเข้า มีรูปลักษณะเหมือนกับสินค้าที่มีขายในห้างสรรพสินค้าในเมืองใหญ่ ทำให้เป็นที่นิยมในกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งสินค้าที่หลากหลายให้เลือกและราคาถูก ตลาดชายแดนแม่สายมีคนที่วางแผนการตลาดเป็นพ่อค้า ทำให้รู้ความต้องการของผู้ซื้อสินค้าได้ ซึ่งลักษณะนิสัยของคนไทยคือเปลี่ยนแปลงเร็ว ตามแฟชั่น เน้นของถูกมากกว่าคุณภาพ นอกจากนี้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ซื้อสินค้าที่มีกำลังซื้อสูง ถ้าตลาดการค้าชายแดนช่องเม็กรู้ความต้องการของกลุ่มลูกค้า โดยจัดหาสินค้าใหม่ๆ และหลากหลายก็น่าจะเป็นการสร้างโอกาสให้การค้าเจริญเติบโตมากขึ้นกว่าในปัจจุบัน

6.2.2 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการค้าชายแดนช่องเม็ก พบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ ปัจจัยทางด้านกายภาพ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สิบพงษ์ พงษ์สวัสดิ์ (2546) และคุณากร มั่นตะ (2553) คือ เส้นทางคมนาคม นอกจากนี้ก็มีปัจจัยทางด้านสังคม ปัจจัยทางการเมืองและนโยบาย และปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญรองลงมา ซึ่งไม่สอดคล้องกับการศึกษาของ Roper (2007) ที่ปัจจัยทางการเมืองและนโยบายเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในการสร้างผลกระทบต่อการค้าชายแดน เพราะความไม่สงบทางการเมืองและความรุนแรงในชายแดนเนื่องจากบริเวณด่านชายแดนช่องเม็กไม่มีปัญหาและความขัดแย้งกับสปป.ลาวในเรื่องดังกล่าว ทำให้ปฏิสัมพันธ์ทางพื้นที่ระหว่างทั้งสองประเทศในการแลกเปลี่ยนสินค้าและการคมนาคมติดต่อกัน รวมถึงการเคลื่อนย้ายของสินค้า ผู้คน ความคิด และข่าวสารภายในพื้นที่และระหว่างสถานที่ต่างๆ ทำได้ดีมาโดยตลอด นอกจากนี้แนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางพื้นที่ของ Ullman (เสนห์ ญาณสาร, 2554) ยังส่งเสริมให้เกิดการติดต่อ เคลื่อนย้าย หรือปฏิสัมพันธ์ และการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างสถานที่ 2 แห่ง คือ สภาวะเกื้อกูล สภาวะความสะดวกแห่งการขนส่ง และสภาวะโอกาสแทรกซ้อน โดยในช่วงแรกของการเปิดเป็นด่านชายแดน ประชาชนทั้งสองประเทศมาทำการค้าขายระหว่างกันที่บริเวณชายแดนช่องเม็ก ทำให้เกิดสภาวะเกื้อกูล ต่อมาเมื่อด่านชายแดนมีการพัฒนามากขึ้น พื้นที่ได้รับการพัฒนาด้านเส้นทางคมนาคม จึงทำให้การขนส่งสินค้าสะดวกสบายมากขึ้น เกิดสภาวะความสะดวกแห่งการขนส่ง ทั้งนี้สปป.ลาวได้สร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงที่ปากเซ ทำให้คนลาวส่วนหนึ่งที่เคยมาซื้อสินค้าที่ช่องเม็ก ก็ไปซื้อสินค้าที่ปากเซ เพราะมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก และเข้าถึงง่าย นอกจากนี้มีสินค้าจากจีนและเวียดนามที่เข้ามาในตลาดการค้าสปป.ลาว จึงทำให้เกิดสภาวะโอกาสแทรกซ้อน ผู้ซื้อสินค้าที่ตลาดชายแดนช่องเม็กจึงลดจำนวนลง เพราะฉะนั้น

จึงกล่าวได้ว่าเส้นทางคมนาคมมีความสำคัญที่ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันในแต่ละพื้นที่ โดยเป็นปัจจัยทางด้านกายภาพที่มีส่วนทำให้เกิดการค้าชายแดน รวมถึงการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน คือ ความแตกต่างทางด้านสินค้าของทั้งสองฝ่าย ที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ขึ้นในพื้นที่

สิ่งที่สนับสนุนการค้าชายแดนอีกประการหนึ่ง คือ การใช้ภาษาติดต่อกัน ซึ่งเป็นสื่อกลางในการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทยกับสปป.ลาวด้วย เนื่องจากภาษามีความคล้ายคลึงกัน จึงไม่เป็นอุปสรรคในการสื่อสาร และสร้างความเข้าใจระหว่างผู้นำประเทศหน่วยงานภาครัฐ และในระดับท้องถิ่นก็เป็นไปได้ด้วยดี ถือได้ว่าภาษาเป็นอีกปัจจัยหนึ่งทางด้านสังคมที่มีส่วนทำให้เกิดการค้าระหว่างประเทศและการค้าท้องถิ่น

6.2.3 ลักษณะภูมิทัศน์ชายแดนช่องเม็ก ได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะภูมิทัศน์กายภาพ และภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม ซึ่งลักษณะภูมิทัศน์กายภาพ ได้แก่ ป่าไม้ และแหล่งน้ำ เป็นลักษณะภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และลักษณะภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน พื้นที่ทางการค้า และเส้นทางคมนาคมและสิ่งอำนวยความสะดวก เป็นลักษณะภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ สอดคล้องกับแนวคิดของ Carl Sauer (Johnston, 2000) สภาพภูมิทัศน์ชายแดนมีการเปลี่ยนแปลงทั้งภูมิทัศน์กายภาพและภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม เมื่อพิจารณาถึงลักษณะภูมิทัศน์กายภาพ พบว่าภูมิทัศน์กายภาพปรากฏตามแนวพรมแดนระหว่างประเทศที่เป็นภูเขา มีป่าไม้ที่อยู่ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ จึงทำให้ยังคงเหลือพื้นที่ป่าตามแนวชายแดน ส่วนพื้นที่ที่ประชาชนเข้าถึงก็มีการตัดโค่นตัดไม้ เพื่อนำไม้ไปขายเป็นวัสดุก่อสร้างบ้านเรือน ทำเฟอร์นิเจอร์ ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้มีจำนวนลดลง การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการแผ้วถางป่าไม้เพื่อทำการเกษตร และชุมชนขยายตัว ส่งผลให้สภาพภูมิทัศน์เปลี่ยนแปลง จากภูมิทัศน์กายภาพกลายเป็นลักษณะภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม ได้แก่ การสร้างอาคารบ้านเรือน การวางผังเมืองเพื่อพัฒนาและจัดระเบียบพื้นที่การค้า แต่ทั้งนี้ลักษณะภูมิทัศน์ชายแดนมีลักษณะเฉพาะที่แสดงความเป็นเมืองชายแดน เช่น ด้านชายแดนการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประชาชนทั้งสองประเทศ รถขนส่งสินค้าผ่านเข้า-ออกบริเวณชายแดน นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวระหว่างประเทศ เป็นต้น ซึ่งทำให้เห็นลักษณะของความเป็นเมืองชายแดน

เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนชายแดนช่องเม็กกับชุมชนชายแดนห้วยโก๋นในด้านความเหมือนและความต่าง กับการศึกษาของวรากร รัตนอารีกุล (2544) เรื่องพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและการค้าชายแดนไทย-ลาว: กรณีศึกษาชุมชนชายแดนห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน พบว่าในด้านความต่างชุมชนชายแดนห้วยโก๋นนั้นมีการตั้งถิ่นฐานและการอพยพเนื่องจากได้รับผลกระทบจากสงคราม ส่วนที่เหมือนกันคือการเลือกทำเลที่ตั้งในการตั้งถิ่นฐาน โดยยึดแหล่งน้ำ

เป็นหลัก ลักษณะชุมชนเป็นชุมชนชนบท ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก รูปแบบการค้า สินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ผ้าทอ สินค้าทางการเกษตร และของป่า

ในด้านการพัฒนาทางพื้นที่บริเวณชายแดนช่องเม็กพบว่ามีการพัฒนาทางเสีทางคมนาคมเพื่อรองรับและเตรียมตัวเข้าสู่การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ในปีพ.ศ.2558 ซึ่งประเทศไทยคาดหวังว่าจะเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในอาเซียนจึงได้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในด้านต่างๆ แต่การที่ไทยจะมีความพร้อมและศักยภาพเพียงพอที่จะเป็นศูนย์กลางอาเซียนควรจะมีการเตรียมประชาชนให้มีความพร้อม โดยภาครัฐควรให้ความรู้และสร้างความเข้าใจให้กับผู้ประกอบการค้าและประชาชนในท้องถิ่นให้พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ทั้งด้านการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยว

เมื่อพิจารณาแนวโน้มตลาดการค้าบริเวณตลาดชายแดนช่องเม็กในอนาคตหลังการเกิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนนั้น ถือเป็นโอกาสของผู้ประกอบการค้าที่จะมีผู้ซื้อสินค้าในพื้นที่มากขึ้น ซึ่งผู้ประกอบการค้าต้องมีสินค้าที่ตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อสินค้า แต่ถ้าผู้ประกอบการไม่ได้มีความพร้อมและไม่มีการพัฒนาปรับปรุงสินค้าให้มีความหลากหลาย จึงคาดการณ์ว่าตลาดการค้าช่องเม็กยังไม่มีความพร้อมต่อการรองรับการเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนของประเทศไทย

6.3 ประโยชน์ที่ได้รับ

จากการศึกษาการค้าชายแดนไทย-ลาว และการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ชายแดน บริเวณช่องเม็ก จังหวัดอุบลราชธานี ทำให้ได้รับประโยชน์ทางด้านต่างๆ ดังนี้

6.3.1 ข้อมูลของลักษณะการค้าชายแดน ปัจจัยที่ทำให้เกิดการค้าชายแดน ภูมิทัศน์ชายแดน การขนส่งสินค้าระหว่างประเทศ และการค้าและบริการบริเวณด้านชายแดน ทำให้เห็นความเป็นไปของกิจกรรมบริเวณชายแดนทั้งสองฝั่งชายแดน ที่ปรากฏขึ้นบริเวณพื้นที่ตลาดการค้าชายแดน

6.3.2 ปัญหาและอุปสรรคที่พบในพื้นที่ชายแดนทั้งด้านการค้าและการวางผังเมืองรวมสามารถนำไปเป็นตัวอย่างให้แก่พื้นที่อื่นๆ เพื่อลดปัญหาและความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชน

6.3.3 แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนควรร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหา โดยคำนึงถึงมิติในทุกด้าน เพื่อพัฒนาและส่งเสริมให้การค้าชายแดนเจริญเติบโตขึ้น สร้างความอยู่ดีกินดีให้กับคนในท้องถิ่น และนารายได้เข้าสู่ประเทศจากการค้าชายแดน

6.3.4 ศักยภาพและโอกาสในการพัฒนาพื้นที่ ด้านการค้าควรปรับปรุงการค้าท้องถิ่น ให้ได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยว และซื้อสินค้าบริเวณชายแดนมากขึ้น ด้านการใช้ที่ดินควรวางแผนและกำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ทั้งการวางแผนสร้างพื้นที่ทางการค้า พื้นที่ราชการ พื้นที่เกษตร และพื้นที่อยู่อาศัย

6.3.5 ข้อสรุปและผลการศึกษาที่ได้ สามารถนำไปใช้เพื่ออธิบายเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันในพื้นที่อื่นทั้งการค้าชายแดนและลักษณะภูมิทัศน์ชายแดน และสามารถนำผลการศึกษาที่ได้ไปเปรียบเทียบกับทฤษฎีและการศึกษาในพื้นที่อื่นๆ ว่ามีความแตกต่างหรือคล้ายกัน เพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนาทางพื้นที่ต่อไป

6.4 ปัญหาและอุปสรรคของการศึกษา

การศึกษาเกี่ยวกับการค้าชายแดนไทย-ลาวและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ชายแดนบริเวณช่องเม็ก จังหวัดอุบลราชธานี มีปัญหาและอุปสรรค ดังนี้

6.4.1 การเก็บข้อมูลภาคสนาม ในด้านการเข้าถึง ทั้งนี้พื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่ชายแดน ทำให้เป็นพื้นที่เสี่ยงในด้านความปลอดภัย เพราะเป็นจุดประားบางของทั้งสองประเทศ การศึกษาข้อมูลในด้านพื้นที่จึงสำรวจได้เฉพาะฝั่งไทย ทำให้ได้ข้อมูลมาเพียงฝั่งเดียวคือฝั่งประเทศไทย อีกทั้งการสัมภาษณ์คนในพื้นที่ชายแดนก็ค่อนข้างลำบาก เนื่องจากคนในพื้นที่กลัวว่าผู้ศึกษาจะเป็นเจ้าหน้าที่มาเก็บข้อมูลที่เป็นผลเสียต่อตัวเอง ก็อาจจะไม่กล้าให้ข้อมูลได้เต็มที่นัก และข้อจำกัดของการศึกษาในฝั่งสปป.ลาวที่มีระเบียบปฏิบัติยุ่งยาก

6.4.2 ระเบียบขั้นตอนของระบบราชการทำให้การขอข้อมูลและการสัมภาษณ์ต้องใช้เวลานานมากในบางหน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานที่เพิ่งเข้ามาปฏิบัติหน้าที่อาจจะยังไม่รู้จักพื้นที่ดีพอ จึงทำให้ไม่สามารถตอบคำถามได้ในบางประเด็น

6.4.3 การไม่สามารถหาข้อมูลภาพดาวเทียมในช่วงเวลาที่ต้องการได้ จึงจำเป็นต้องใช้ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงแทน

6.4.4 ช่วงเวลาในการเก็บข้อมูลเป็นช่วงหน้าฝน ซึ่งไม่ใช่ช่วงเวลาที่คนนิยมมาท่องเที่ยว จึงทำให้ได้ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่หลากหลาย อีกทั้งการค้าที่เงียบเหงาทำให้การเก็บข้อมูลจากผู้ซื้อสินค้าค่อนข้างลำบาก เพราะคนน้อย กว่าจะได้ข้อมูลมาต้องใช้เวลามากขึ้น

6.4.5 การลงเก็บพื้นที่ตามหมู่บ้านชายแดน มีปัญหาในด้านเส้นทางคมนาคม และคนในหมู่บ้านเวลากลางวันทำงานนอกหมู่บ้าน ทำให้การเก็บข้อมูลค่อนข้างยาก เพราะไม่มีคนอยู่บ้าน และไม่มีผู้ให้ข้อมูล บางครั้งพอผู้ศึกษาบอกว่ามาขอเก็บข้อมูลในการทำวิจัยก็มีการบ่ายเบี่ยงไปถามบ้านอื่น แสดงถึงความกลัวและไม่กล้าให้ข้อมูลของประชาชนในพื้นที่

6.4.6 ข้อมูลสถิติด้านการค้า และจำนวนประชากรบางปีขาดหายไป ไม่สามารถหาข้อมูลได้ ทำให้การอธิบายและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นไม่ละเอียดพอ ถ้ามีข้อมูลครบและเพียงพอก็จะทำให้การอธิบายเหตุการณ์ต่างๆ นั้นมีความน่าเชื่อถือมาก เพราะมีข้อมูลที่เพียงพอมายืนยันและสนับสนุนในการกล่าวอ้าง

6.5 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาการค้าชายแดนไทย-ลาวและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ชายแดน บริเวณช่องเม็ก จังหวัดอุบลราชธานี พบว่ามีข้อเสนอแนะดังนี้

6.5.1 ด้านการค้าท้องถิ่นหรือตลาดการค้าชายแดนช่องเม็กที่ประสบปัญหาการค้าชายชบเซา กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าควรปรับเปลี่ยนและหาสินค้าที่มีความแตกต่างและหลากหลายมาวางขายเพื่อดึงดูดลูกค้าและนักท่องเที่ยวให้มาจับจ่ายซื้อสินค้าเพิ่มขึ้น

6.5.2 ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการค้าควรสนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐ ผู้ประกอบการค้า และผู้ซื้อสินค้า การใช้พื้นที่บริเวณชายแดนร่วมกัน ไม่ทำให้เกิดปัญหาระหว่างกันการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้ามาท่องเที่ยวที่ด่านชายแดนช่องเม็ก ซึ่งเชื่อมกับแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ที่สำคัญในจังหวัดอุบลราชธานี เพราะในปัจจุบันการประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวจะเน้นไปที่การข้ามชายแดนไปเที่ยวลาวได้ ส่วนด่านชายแดนช่องเม็กเป็นเพียงจุดผ่านแดนที่นักท่องเที่ยวผ่านเข้าไปเท่านั้น

6.5.3 การพัฒนาพื้นที่ชายแดนบริเวณช่องเม็กที่มีการวางผังเมืองเพื่อรองรับการขยายตัว แต่ไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้ ทำให้อาคารพาณิชย์บางส่วนไม่มีประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยและประกอบการค้า กลายเป็นที่ร้าง ส่วนพื้นที่ที่มีคนอยู่อาศัยก็เฉพาะอาคารพาณิชย์ที่ติดกับถนน เพราะสามารถทำการค้าขายได้ เนื่องจากคนเดินผ่านข้ามไปยังด่านชายแดนช่องเม็ก เพราะฉะนั้นภาครัฐควรเข้าไปบริหารจัดการในส่วนนี้ด้วย

6.5.4 พื้นที่ชายแดนส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ของภาครัฐที่ประชาชนเข้ามาอยู่อาศัย การใช้พื้นที่ร่วมกันจึงเป็นปัญหา หลายครั้งที่มีการไล่ให้ประชาชนออกจากพื้นที่ ทำให้เกิดการประท้วงของพ่อค้าแม่ค้าและผู้ที่อยู่อาศัย ทำให้เห็นว่ารัฐกับประชาชนยังเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน การที่ประชาชนและรัฐจะใช้พื้นที่ร่วมกันให้เกิดประโยชน์และมีปัญหาต่อกันน้อยที่สุดนั้น ทั้งสองฝ่ายจะต้องเข้าใจมิติของกันและกัน ไม่ว่าจะด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

6.5.5 การเลือกกลุ่มประชากรตัวอย่าง ควรให้มีความหลากหลายทั้งคนไทยและคนลาว เพื่อเป็นข้อมูลที่ได้จากทั้งสองด้าน ไม่ใช่จากไทยเพียงด้านเดียว

ในการศึกษาและการทำวิจัยครั้งต่อไปเกี่ยวกับเรื่องการค้าชายแดนและภูมิทัศน์ชายแดน มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

- 1) ลักษณะภูมิทัศน์ชายแดนควรศึกษาให้ครอบคลุมทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาว เพื่อจะได้รู้ข้อมูลทั้งสองประเทศ และสามารถนำมาเปรียบเทียบกัน ได้เพื่อการศึกษาและพัฒนาต่อไป
- 2) การค้าท้องถิ่นศึกษาทั้งฝั่งตลาดชายแดนช่องเม็กและตลาดการค้าชายแดนวังเต่าสปป.ลาว เพื่อจะได้รู้ถึงลักษณะการค้าของทั้งสองที่ และนำมาเป็นแนวทางการพัฒนาการค้าต่อไป
- 3) มูลค่าการค้าท้องถิ่นควรศึกษามูลค่าการซื้อขายระหว่างพ่อค้าแม่ค้าที่ตลาดชายแดนช่องเม็กในด้านเงินทุนหมุนเวียน และการจับจ่ายซื้อสินค้าของผู้ซื้อสินค้าและนักท่องเที่ยว
- 4) การขยายพื้นที่ศึกษาตามอิทธิพลการค้าชายแดน ไปถึงอำเภอพิบูลมังสาหารและเมืองปากเซ
- 5) การศึกษานโยบายการค้าชายแดนและการค้าระหว่างประเทศของไทยเปรียบเทียบกับสปป.ลาว เพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน